

Zápletka v mluvených narativech dětí mladšího školního věku

Anežka Náhlíková

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Česká republika

anezka.nahlikova@seznam.cz

Klíčová slova: děti mladšího školního věku, narativum, genderové rozdíly, rozuzlení, sociokulturní přístup, story grammar, struktura narativ, zápletka

Key words: denouement, gender differences, narrative, plot twist, sociocultural approach, story grammar, structure of narratives, younger school-age children

1 Úvod

Lingvistickým výzkumem mluvených neliterárních vyprávění se jako první začali zabývat Labov a Waletzky v 70. letech minulého století. Vyprávění neboli narativum¹ definují jako „any sequence of clauses which contains at least one temporal juncture” (Labov – Waletzky, 1967, s. 28).

V zahraničí bylo do současnosti provedeno množství výzkumů zabývajících se dětskými narativy, které vycházejí z různých teoretických přístupů. Do 60. let 20. století převažoval psychoanalytický přístup, který vystřídal přístup formalistický (zaměřující se na analýzu struktury narativ, např. Stein, 1988). Postupně začala být zdůrazňována nutnost zohlednění kontextu, v němž dané narativum vzniká – tj. na důležitosti získal přístup sociokulturní (např. Nicolopoulou, 2008); (více in Nicolopoulou, 1997).

Kromě vývojových tendencí (Karmiloff – Karmiloff-Smith, 2002, s. 160 – 161) je v současnosti sledován především vliv dalších faktorů na produkci narativ, jako je např. socioekonomická třída (Peterson, 1994), bilingvismus (Minami, 2005), pohlaví (Nicolopoulou, 2008), či souvislost úrovně vyprávění s úspěšností ve škole (Nicolopoulou – McDowell – Brockmeyer, 2006). V posledních letech vzrostl zájem o dětská narativa také na Slovensku. Do současnosti zde bylo realizováno několik výzkumů, které zkoumaly pomocí různých metod elicitace úroveň schopnosti dětí produkovat narativa (např. Zajacová, 2005 /spontánní produkce narativ/; Harčariková – Klimovič, 2011 /dokončení započatého vyprávění, dle metody N. Steinové/; Pyšná – Kapalková, 2012 /porovnání narativ získaných metodou vyprávění podle série obrázků a metodou převyprávění/; Kesselová, 2013 /vyprávění podle obrázků/ aj). Dále můžeme uvést např. výzkum Mičianové, Kapalkové a Slančové, které porovnávaly pomocí dotazníkového šetření řečové podněty rodičů dětí s typickým vývojem řeči a dětí s vývojovou dysfázií (Mičianová – Kapalková – Slančová, 2015); nebo výzkum Kapalkové a Slováčkové, které hodnotily porozumění narativům u dětí předškolního věku (Kapalková – Slováčková, 2013).

V českém prostředí nemá výzkum dětských narativ téměř žádnou tradici, proto jsou pro nás poznatky získané na Slovensku velmi cenné – z důvodu podobného kulturního a jazykového prostředí. Do dnešní doby u nás vznikly pouze tři rozsáhlejší teoretické

¹ Použití termínu narativum jsme v české odborné literatuře nezaznamenali. Ve slovenské literatuře věnující se dětské řeči je však tento termín upřednostňován (srov. Harčariková – Klimovič, 2011; Kesselová, 2013 aj.) – na rozdíl od naratologie, která užívá výhradně pojmu narativ. Protože v našich výzkumech ze slovenské literatury vycházíme, budeme jej zde (vedle pojmu vyprávění) také používat. Od těchto pojmů odlišujeme termín příběh (příběh = to, o čem se mluví; narativum/vyprávění = písemné či ústní ztvárnění příběhu /Müller – Šidák, 2012, s. 413 a 559/). Dále rozlišujeme pojmy vypravování (proces vyprávění příběhu) a vyprávění (výsledek tohoto procesu /Hoffmannová, 1997/).

publikace zaměřené na produkci nebo recepci narativ; jedna se zabývá úrovní vyjadřovacích schopností žáků 6. – 9. třídy (Kala – Benešová, 1989), jedna narativy určenými dětem (Trávníček, 2007) a jedna písemnou formou narativ produkovaných dětmi (Viktorová, 2009).

V tomto příspěvku navazujeme na dva velmi rozdílné, avšak komplementární přístupy zabývající se výstavbou mluvených narativ dětí – na tzv. story grammar reprezentovaný N. Steinovou a na sociokulturní přístup reprezentovaný A. Nicolopoulou – viz dále. Představíme zde výsledky z jedné části výzkumu makrostruktury mluvených narativ dětí mladšího školního věku, v níž jsme se věnovali analýze zápletky se zaměřením na zachycení vývojových tendencí a na rozdíly mezi chlapci a dívkami.

Nejprve charakterizujeme vzorek dětí, s nímž jsme pracovali, dále představíme metodu sběru materiálu a následně hlavní zjištění, která výzkum přinesl.

2 Vzorek

Vzorek byl sestaven náhodně, z dětí mladšího školního věku, jejichž mateřtinou je čeština a jež navštěvují běžné základní školy. Sběr materiálu probíhal ve Středočeském a Východočeském kraji. Do výzkumu se na základě souhlasu vedení školy a písemného souhlasu rodičů zapojilo 315 dětí z osmi základních škol – zastoupení chlapců a dívek a jednotlivých věkových skupin je zaneseno do následující tabulky.

	chlapci	dívky
1. třída	23	34
2. třída	25	31
3. třída	35	53
4. třída	21	34
5. třída	29	30
celkem	133	182

Tabulka 1: Počet dětí v jednotlivých ročnících

Vzorek je různorodý také vzhledem ke vzdělání rodičů dětí (úroveň dosaženého vzdělání rodiče vyplňovali spolu s informovaným souhlasem k nahrávání). Alespoň jeden rodič uvedl své vzdělání u 84 % dětí ze vzorku. V rámci tohoto počtu je rozložení dosaženého vzdělání rodičů poměrně rovnoměrné – pouze základní vzdělání je zastoupeno minimálně – viz následující tabulka. Do jaké míry může vzdělání rodičů (příp. prostředí, z něhož dítě pochází) ovlivnit narativa dětí ze vzorku, je nutné dále zkoumat.

vzdělání	rodiče dětí ze vzorku ²
základní	2 %
středoškolské	23 %
středoškolské s maturitou	40 %
vysokoškolské	35 %

Tabulka 2: Rozložení úrovně dosaženého vzdělání rodičů dětí ze vzorku

² Započítán je vždy údaj od obou rodičů.

3 Sběr materiálu

Materiál k analýze jsme shromažďovali v období září 2013 – březen 2016.

Úkolem dětí bylo vytvořit narativum dle následujícího pokynu: „Vyprávěj mi pohádku. Může to být pohádka jakákoli, jakkoli dlouhá, ale musíš si ji sám/sama vymyslet. Má to být tedy pohádka, kterou jsi nikde nikdy neslyšel/a, neviděl/a ani nečetl/a.“ Tento žánr jsme zvolili z toho důvodu, že je dětem důvěrně znám a často a rády se s ním setkávají. Domnívali jsme se tedy, že úkol bude splnitelný pro všechny děti ze vzorku. Ve výběru tématu a délce narativa byla dětem ponechána úplná volnost.

Vyprávění byla nahrávána na diktafon. Nahrávání probíhalo v budově základní školy, kam dítě docházelo, tj. ve známém prostředí, ale v tiché místnosti stranou od ostatních.

S každým dítětem pracoval vždy jeden explorátor. Nejprve byl vyhrazen prostor pro seznámení. Cílem bylo pokud možno co nejvíce eliminovat vliv stresu způsobeného kontaktem s neznámým člověkem, spuštěným nahrávacím zařízením a nezvyklostí situace. Abychom zajistili pro všechny stejné podmínky, děti nebyly s úkolem obeznámeny předem, bylo jim však řečeno, že na přípravu mají tolik času, kolik potřebují, a že není třeba se ničeho obávat, protože žádné vyprávění nebude vyhodnoceno jako špatné. Jako motivační faktor posloužil příslib malé odměny na závěr.

Narativa byla získávána metodou řízené narační aktivity (Harčaríková – Klimovič, 2011, s. 62) – tzn. explorátor vyprávění nijak neusměrňoval, pouze přirozeně reagoval (smíchem, přitakáním, údivem apod.). Snažil se tak navodit klidnou přátelskou atmosféru a co nejvíce potlačit nejistotu dítěte. Když dítě nevědělo, jak má pokračovat dál, pomohl mu nějakou otázkou, obvykle se však stačilo zeptat, co se stalo dál.

Získané nahrávky byly přepsány. Při přepisu vycházíme z publikace *Mluvená čeština v autentických textech* (Müllerová – Hoffmannová – Schneiderová, 1992); po jejím vzoru používáme tyto značky:

pauza	■
delší pauza	■■
stoupavá intonace	↑
klesavá intonace	↓
hezitační zvuky	@

Nahrávky přepisujeme podle pravopisných pravidel, zachycujeme však nespisovné slovní tvary a některé odchylky od standardního vyjadřování – zaznamenáváme odchylky v délce vokálů (protažení výslovnosti označujeme dvojtečkou), použití protetického *v-*, zjednodušování souhláskových skupin; také zachycujeme realizaci či nere realizaci počátečního *j-*, neverbální hlasové zvuky a nedokončená slova. Velkými písmeny označujeme pouze začátky vlastních jmen. V závorkách zaznamenáváme řeč explorátora (dle Náhlíková, s. 119 – 120, 2015).

4 Obecná charakteristika získaných narativ

Z celkového počtu 133 narativ chlapců a 182 narativ dívek jsme nejprve vyřadili ta narativa, která nesplnila základní podmínku – tj. děti si je nevymyslely, ale převyprávěly nějaký známý příběh. Jednalo se pouze o 13 narativ chlapců a 13 narativ dívek (tj. 10 % chlapců a 7 % dívek). Dva chlapci a jedna dívka nevytvořili žádné narativum. K dispozici jsme tedy nakonec měli 118 narativ chlapců a 168 narativ dívek. Nashromážděná narativa byla značně rozdílná – lišila se nejen tématem, ale také délkou, a dokonce i žánrem. Ukázalo se totiž, že velký počet dětí pojímá pohádku jako žánr velmi široce. Zdá se, že k němu jednoduše řadí jakákoli narativa, která si samy vymyslí. Tzn. ne všechna získaná narativa lze

považovat za pohádku³. Kromě ní se hojně vyskytovaly též příběhy ze života a sci-fi příběhy⁴. Zastoupení jednotlivých žánrů ukazuje následující tabulka:

	chlapci						dívky					
	pohádka		příběh ze života		sci-fi		pohádka		příběh ze života		sci-fi	
1. třída	12	63,2 %	6	31,6 %	1	5,3 %	22	78,6 %	6	21,4 %	0	0,0 %
2. třída	13	68,4 %	4	21,1 %	2	10,5 %	22	81,5 %	5	18,5 %	0	0,0 %
3. třída	15	48,4 %	16	51,6 %	0	0,0 %	39	79,6 %	10	20,4 %	0	0,0 %
4. třída	13	65,0 %	5	25,0 %	2	10,0 %	25	73,5 %	7	20,6 %	2	5,9 %
5. třída	17	58,6 %	12	41,4 %	0	0,0 %	26	86,7 %	3	10,0 %	1	3,3 %
celkem	70	59,3 %	43	36,4 %	5	4,2 %	134	79,8 %	31	18,5 %	3	1,8 %

Tabulka 3: Zastoupení žánrů

Jak je patrné z tabulky, zadaný žánr dodržovaly mnohem častěji dívky než chlapci (80 % vs. 59 %). Je otázka, zda je to tím, že dívky mají pohádky ve větší oblibě než chlapci, či zde hraje roli zodpovědnost přístupu k plnění nějakého úkolu.

Ačkoli tedy ne všechny děti splnily zadání a vyprávěly pohádku, k našim účelům poslouží všechna nepřevyprávěná narativa.

5 Teoretická východiska

Navazujeme na výzkumy Ageliki Nicolopoulou, jež se zabývá rozdíly ve způsobech konstruování narativ chlapců a dívek. Zjistila, že tematické rozdíly v narativech chlapců a dívek výrazně ovlivňují též strukturu těchto narativ (např. Nicolopoulou, 2008). Vliv tematických odlišností na koherenci narativ chlapců a dívek byl potvrzen i u dětí z našeho vzorku (srov. Náhlíková, 2015). V současném výzkumu sledujeme, jak se liší narativa chlapců a dívek, co se týče zápletky, jež je stěžejním místem daného typu narativ.

V zahraniční literatuře jsme nezaznamenali výzkum, který by se přímo věnoval zpracování zápletky v dětských narativech, jako inspirace nám ovšem posloužil výzkum Steinové a Albrové (1997), které se zabývaly dětskými narativy v souvislosti s vývojem jejich struktury. Především sledovaly, jak děti dokážou směřovat aktivity hlavního hrdiny k nějakému cíli (aktivity hrdiny směřující k cíli považují za základní rys „dobrého, prototypického“ vyprávění). Stanovily několik vývojových stupňů (srov. Stein – Albro, 1997, s. 10 – 14, s. 21). Na rozdíl od Steinové a Albrové zde budeme sledovat, jak dítě dokáže vytvořit a rozvinout zápletku, proto jsme si je na základě analýzy našeho materiálu upravili (tj. akcentujeme zde především přítomnost či nepřítomnost zápletky). Pracujeme tedy s následujícími kategoriemi:

- narativum bez zápletky
 - narativum bez struktury

³ K žánru pohádka (autorská) jsme pro jednoduchost přiřadili všechny příběhy *obsahující kouzelné, popř. zázračné motivy* (Mocná – Peterka, 2004, s. 472) – včetně příběhů připomínajících bajku.

⁴ K příběhům ze života jsme přiřadili všechny příběhy týkající se reálných či skutečných událostí a k sci-fi příběhům příběhy konstruující *s pomocí vědecko-technických poznatků a reálií hypotetický svět budoucnosti lidské civilizace* (Peterka, 2001, s. 288).

- popisná sekvence
- jednoduchá časová sekvence
- sekvence bez zápletky, ale zaměřená na cíl
- narativum se zápletkou a bez rozuzlení
- narativum se zápletkou a s rozuzlením

Zápletka je obvykle popisována jako nějaký problém, konflikt, překážka při dosahování cíle atd., tj. jako nějaká událost, která naruší hladký průběh děje a hrdina je na ni nucen reagovat. Abychom však zachytili všechna narativa, v nichž děti prokázaly schopnost nastolit v narativu nějaký problém, chápeme ji poněkud šíře. Za zápletku v narativech dětí zde tedy považujeme nejen problém, který naruší hladký průběh děje (liška si běží ulovit zajíce a cestou spadne do díry), ale i počáteční stav, kterým je hned zpočátku představen nějaký problém – nedostatek, nespokojenost apod. (liška má hlad, proto se rozhodne ulovit si zajíce).

Zápletka je tedy základním stavebním kamenem celého narativa a je právě obvykle impulzem k aktivitě hrdiny zaměřené k nějakému cíli. Zápletka má v narativu smysl pouze v případě, že po ní následuje akce vedoucí k jejímu rozuzlení (srov. Steinové a Albrové aktivita zaměřená na cíl), ať už se ho hrdinovi podaří dosáhnout, či nikoli; tj. pokud má narativum zápletku a rozuzlení, obsahuje obvykle i více či méně skrytou aktivitu zaměřenou na cíl. Jedno narativum může obsahovat i více zápletek (Hájek, 2014, s. 170).

Aby dítě dokázalo vytvořit zápletku a dovést ji k rozuzlení, musí mít osvojeny určité kognitivní dovednosti – jednotlivé události nelze spojovat pouze časově, ale musí mezi nimi být též kauzální vztah, je nutné umět vyvozovat důsledky z jednání postav apod. Podle vývojových stupňů definovaných Westbyovou (1984) by děti na prvním stupni již tyto dovednosti měly ovládat (srov. Harčariková – Klimovič, 2011, s. 41). Je tomu tak skutečně i u dětí v našem prostředí? Jak se vyvíjí zápletky v narativech dětí mladšího školního věku? V našem předchozím výzkumu (Náhlíková, 2015) jsme zaznamenali rozdíl mezi chlapci a dívkami, co se týče tématu narativ a způsobů dosahování koherence, existují mezi nimi též rozdíly při vytváření zápletek? Na tyto otázky jsme se v našem výzkumu pokusili nalézt odpověď.

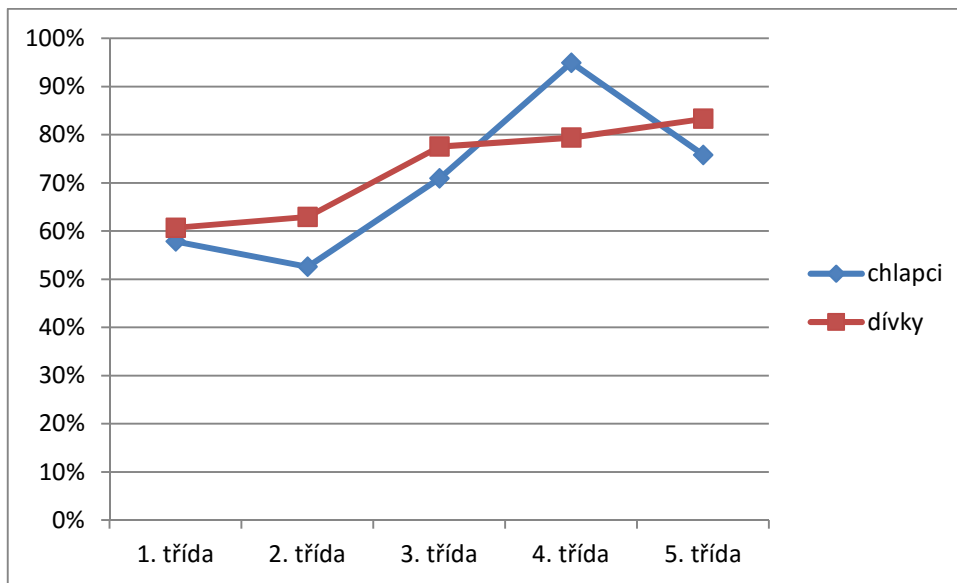
Zápletkou jsme se zde zabývali z několika hledisek:

1. zda narativa vůbec nějakou zápletku obsahují;
2. jak se liší narativa v souvislosti se složitostí zápletky;
3. zda je v narativech se zápletkou dosaženo rozuzlení.

Následující tabulka a graf znázorňují rozložení narativ se zápletkou a bez zápletky ve vzorku:

	chlapci		dívky	
	narativa se zápletkou	%	narativa se zápletkou	%
1. třída	11	57,9 %	17	60,7 %
2. třída	10	52,6 %	17	63,0 %
3. třída	22	71,9 %	38	77,6 %
4. třída	19	95,0 %	27	79,4 %
5. třída	22	75,9 %	25	83,3 %
celkem	84	71,4 %	124	73,8 %

Tabulka 4: Počet narativ se zápletkou ve vzorku

Graf 1: Počet narativ se zápletkou ve vzorku

Zjistili jsme, že již v 1. třídě bylo schopno v průměru 60 % dětí vytvořit narativum se zápletkou. V dalších ročnících se tento počet narativ se zápletkou dále zvyšuje, až v 5. třídě dosáhne 80 %. Je zajímavé, že od 1. do 3. třídy jsme zaznamenali větší počet narativ se zápletkou u dívek než u chlapců, zatímco ve 4. a 5. třídě se procentuální výskyt zápletek v průměru vyrovnává, dokonce ve 4. třídě dosahují chlapci vyšších hodnot než dívky.

Celkem 28 % narativ zápletku neobsahovalo – viz následující tabulka:

	chlapci		dívky	
	narativa bez zápletky	%	narativa bez zápletky	%
1. třída	8	42,1 %	11	39,3 %
2. třída	9	47,4 %	10	37,0 %
3. třída	9	28,1 %	11	22,4 %
4. třída	1	5,0 %	7	20,6 %
5. třída	7	24,1 %	5	16,7 %
celkem	34	28,6 %	44	26,2 %

Tabulka 5: Počet narativ bez zápletky

U těchto narativ se jedná o následující typy:

1. Narativa s chaotickou strukturou nebo zcela bez struktury (srov. narativum bez struktury; Stein – Albro, 1997, s. 10), v nichž není možné identifikovat zápletku ani žádný smysluplný vývoj událostí – např. narativum Rozárky.

Rozárka (1. třída)

paní učitelka je dobrá↑ @ že se učíme↓ (@) ■ a to je všechno↓

2. Narativa, v nichž není kladen důraz na akci, ale jsou spíše deskriptivního charakteru (srov. popisná sekvence; Stein – Albro, 1997, s. 10) – např. narativum Terezky.

Terezka (1. třída)

v zoologický zahradě↑ ■ a tam měli zvířátka↑ který se mně líbily↑ měli tam ■ slony:↓ a žirafy:↓ a ještě tam měli nějaký pandy: ↑ a opice:↓ (@) a líbilo se mi v tý zoologický zahradě↓ (@) a říkala sem↑ že bych tam chtěla příště ještě zase jet↓ (@) a eště sem byla v dinoparku↑ a tam sem viděla takový dinosaurí sochy dinosaurů↓ (@) a plyšový dinosaury tam měli↑ (@) ■ sem říkala↑ že se mně tam líbilo↓ (tak to je dobrý) @↑ ■ já nevím no↑ co bych ještě vymyslela↑

3. Výčet činností (srov. jednoduchá časová sekvence; Stein – Albro, 1997, s. 10), které hlavní postava provádí během určitého časového úseku. Tyto činnosti na sebe navazují obvykle pouze časově, nikoli však kauzálně – např. narativum Honzíka; vyprávění končí často ve chvíli, kdy určený časový úsek vyprší.

Honzík (2. třída)

jak ■ jak jeden pán↑ ■ sbíral z trávy seno↓ ■■ a ■■ a dával ho ■ na půdu↓ ■■ a potom ho dával králíkům↓ ■■ a potom potom šel dát slepicím↓ ■■ potom eště↑ ■■ sbíral kukuřici↓ ■■ a dával jí králíkům↓ ■■ a potom sekal trávu↓ ■■ potom ■■ šel dát králíkům trávu↓ ■■ potom šel sbírat vajíčka z kurníku↓ ■■ a potom sušil trávu↓ ■■ potom ■ chytit↑ šel chytit do řeky rybu↓ ■ a pek rybu↓ ■ potom šel ven↓ ■■ a nakrmil psa↓ ■ potom šel se psem na procházku↓ do lesa↓ ■■ a po potom šel zavřít psa↓ a potom šel domů↓ ■■ potom šel zas ven↑ a @ ■ tam tam dal najíst kočce↓ ■ potom si s ní hrál↓

4. Narativa, v nichž není přítomna zápleтка, ale místo ní je zde představen nějaký cíl, kterého hrdina bez komplikací dosáhne – např. narativum Aničky (srov. aktivita zaměřená na cíl, bez překážek; Stein – Albro, 1997, s. 14).

Anička (1. třída)

bylo jednou jedno království↑ a v něm žila jedna krásná dívka↑ jménem Natálka↓ Natálka se každý den procházela po královské zahradě↑ a jeden den↑ ■ tam našla krásnou kytičku↑ jménem tulipán↓ Natálka se zeptala ■ pana krále↑ jestli si může tulipán utrhnout↑ ■ a pan ■ a když jí to pan král dovolil↑ byla po celý život šťastná↓

Počty narativ ve skupinách narativ bez zápletky jsou uvedeny v následující tabulce, přičemž procentuální zastoupení narativ ve skupinách je počítáno u chlapců i u dívek vždy z celkového počtu narativ bez zápletky.

	chlapci		dívky	
	narativa bez zápletky	%	narativa bez zápletky	%
1. typ	9	26,5 %	7	15,9 %
2. typ	4	11,8 %	2	4,5 %
3. typ	16	47,1 %	30	68,2 %
4. typ	5	14,7 %	5	11,4 %

Tabulka 6: Počet narativ bez zápletky – jednotlivé typy

Je zde patrný rozdíl mezi narativy bez zápletky chlapců a narativy bez zápletky dívek. U chlapců i u dívek převažuje 3. typ (tj. výčet činností /zvýrazněno tučně/), ovšem u dívek mnohem výrazněji než u chlapců.

Tento typ má podle našeho mínění u dívek významnější postavení z toho důvodu, že jak bylo zjištěno, dívky se ve svých vyprávěních mnohem častěji než chlapci věnují životu a vztahům v nějaké skupině lidí (srov. Nicolopoulou, 2008; Náhlíková, 2015). Právě v tomto typu se převážná většina narativ zaměřovala na výčet aktivit nějaké skupiny (spojených spíše časově než kauzálně) – srov. narativum Kristýnky.

Kristýnka (1. třída)

byla ■ byl jeden šneček↑ a: ■■ přišel k němu↑ jednou na návštěvu mravenec↑ (@) a ■■ šel k němu ■ na večeri↑ (@) a ten šneček měl narozeniny↑ a přinesl mu ■ lísteček k jídlu↑ a potom druhý den měl mravenček narozeniny↑ a: ■ šneček ■ k němu přišel↑ a: ■ dal mu med↓ ■ (@) já už dál asi nevím↓ ■■ to už asi je všechno↓

5.1 Složitost zápletky

Složitost zápletky nedosahovala ve všech narativech stejné úrovně. Pro srovnání nejprve uvedeme narativum Františka a narativum Dominika:

František (2. třída)

jeden chlapeček si hrál s hračkou↑ kterou potom ztratil↑ a vydal se za kamaráda↑ a potom jí hledali ■■ tak jí hledali a hledali↑ tak ji nakonec našli↑ ■ a chlapeček byl rád↑

Dominik (5. třída)

jel jednou Honza↑ s maminkou na výlet↓ jeli po dálnici↑ protože jeli do Chorvatska↓ ale mamin mamince @ se ■ popletla navigace↑ a sjeli ze silnice↓ do nějakýho úplně te te temnýho lesa↓ bohužel @ tam se už nedalo najet na silnici↑ museli přespát↓ museli přespát přes noc v autě↑ někde v divokém lese↑ ■ počkat do rána↑ aby se mohli otočit↑ protože večer byla tma↑ aby se ráno mohli otočit↑ a zase najet na silnici↓ jenže to se jim jen tak nepovedlo↑ protože ■ @ nemohli najít zase nájezd na silnici↑ odkud sjeli↓ takže↑ ■ jeli furt dál a dál↑ až se dostali k nějakým značkám↑ a tam↑ @ tam se jim povedlo↑ najít nějak kousek silnice↓ jenže↑ jenže se @ dostali úplně do jinýho města než chtěli↑ a dostali se do města Avenue↓ kde↑ tam bylo taková malá vesnice↑ kde se najedli↑ zeptali se pár lidí↑ a už zase bylo všechno v pohodě↓ najeli najeli na sil na dálnici↑ a jeli do Chorvatska šťastnou cestou↑ tam si užili dovolenou↑ a zase v pořádku dojeli domu↓

V obou případech je představen nějaký problém (v narativu Františka ztráta hračky, v narativu Dominika zabloudění). V prvním případě je tento problém vzápětí, bez jakýchkoli komplikací vyřešen, ve druhém případě není jeho vyřešení tak snadné (postavy musí absolvovat několik neúspěšných pokusů, aby dosáhly cíle, tj. našly správnou cestu).

Narativa se zápletkou jsme tedy rozdělili podle složitosti zápletky na narativa s jednoduchou zápletkou a na narativa se složitější zápletkou.

5.1.1 Jednoduchá zápletky

Za narativum s jednoduchou zápletkou považujeme takové vyprávění, v němž je představen nějaký problém, který je buď vzápětí a bez větší námahy vyřešen, nebo hrdina potřebuje pokusů více, ale všechny mají stejný charakter. Řadíme sem též narativa, v nichž je

představen nějaký problém, který však přetrvává bez jakéhokoli pokusu o řešení. V narativech s jednoduchou zápletkou v našem vzorku nebyl posluchač často seznámen s důležitými okolnostmi zápletky (s informacemi o vzniku zápletky, motivy jednání postav apod.).

5.1.2 Složitější zápletky

Za narativum se složitější zápletkou považujeme takové narativum, v němž není rozuzlení dosaženo ihned po představení zápletky, ale hrdina musí absolvovat alespoň dva různorodé pokusy, příp. má cesta k vyřešení zápletky několik fází nebo narativum obsahuje několik na sebe navazujících zápletek. Ani v narativech se složitější zápletkou nedošlo vždy k úplnému vyřešení zápletky, avšak obvykle byl představen alespoň pokus o něj. Charakteristické pro narativum se složitější zápletkou bylo také to, že ve vyprávění nebyly opomenuty podstatné okolnosti děje.

Počty narativ s jednoduchou a složitější zápletkou jsou zaznamenány v následující tabulce (procentuální podíly jsou uvedeny z celkového počtu narativ se zápletkou):

	chlapci				dívky			
	jednoduchá zápletky		složitější zápletky		jednoduchá zápletky		složitější zápletky	
1. třída	9	81,8 %	2	18,2 %	13	76,5 %	4	23,5 %
2. třída	7	70,0 %	3	30,0 %	11	64,7 %	6	35,3 %
3. třída	10	45,5 %	12	54,5 %	17	44,7 %	21	55,3 %
4. třída	7	36,8 %	12	63,2 %	13	48,1 %	14	51,9 %
5. třída	13	59,1 %	9	40,9 %	14	56,0 %	11	44,0 %
celkem	46	54,8 %	38	45,2 %	68	54,8 %	56	45,2 %

Tabulka 7: Počet narativ s jednoduchou a složitější zápletkou

Po rozřazení všech vyprávění do skupiny narativ s jednoduchou nebo složitější zápletkou jsme zjistili, že složitost zápletky se nevyvíjí s věkem tak výrazně jako druhé dva sledované aspekty. Od 1. do 4. třídy jsme sice zaznamenali zvyšující se počet narativ se složitou zápletkou (v 1. třídě obsahovalo složitější zápletku v průměru 21 % narativ se zápletkou a ve 4. třídě 58 % narativ se zápletkou /počítáno z celkového počtu narativ se zápletkou/), avšak v 5. třídě se projevil výrazný pokles (na 43 %). Nepotvrdilo se tedy naše očekávání, že v 5. třídě bude složitější zápletky obsažena ve většině narativ. Domníváme se, že zde mnohem výrazněji než ve zbylých dvou aspektech vstupují do hry další faktory, které ovlivní to, zda dítě vytvoří jednoduchou, nebo složitější zápletku. Těmito faktory může být motivace k plnění úkolu, aktuální psychické rozpoložení dítěte apod. Mnohem výrazněji mohou působit na počátku puberty, tj. už v 5. třídě; tzn. například je dítě schopno vytvořit narativum se složitou zápletkou, ale z nedostatku motivace odbude úkol pouze jednoduchou zápletkou. Tím si vysvětlujeme zmíněný pokles složitějších zápletek ve vzorku dětí z 5. třídy.

Nelze tedy s jistotou určit, zda dítě použilo jednoduchou zápletku, protože není na takové kognitivní úrovni, aby dokázalo vytvořit složitější, či je to spíše způsobeno neochotou věnovat zadanému úkolu větší pozornost. Proto složitost zápletky nepovažujeme za aspekt, který by odrážel vývojovou úroveň dítěte.

5.2 Rozuzlení zápletky

Neméně důležité než představení samotné zápletky je v narativu její rozuzlení. Rozuzlení chápeme jako ukončení děje, které obsahuje vyřešení zápletky (Vlašín, 1984, s. 330).

Jak už bylo zmíněno v předchozí části, ne všechny děti, jejichž narativa obsahovala zápletku, ji k rozuzlení dokázaly dovést (jako se to povedlo v narativu Lucky – viz níže), tj. své vyprávění ukončily předčasně – viz např. narativum Anežky.

Lucka (5. třída)

byla jednou jedna zoologická zahrada↑ kde byly ■ různá zvířata↑ a měli tam i jednu velmi vysokou žirafu↓ ta žirafa si přála vždycky být malá↓ protože se jí líbilo↑ že se nemusí tak ohýbat↑ když chtěj pít↑ a ■ různý takovýhle věci↑ ale jednoho dne↑ se chlape↑ nebo chlapeček @ vylezl na strom↑ a nemohl slízt↓ nevěděli↑ jak mu pomoci↓ protože nikdo nebyl tak vysoký↓ žirafa ho sundala↑ a všichni jí chválili↓ proto↑ se jako že už rozhodla↑ že už nechce být velká↓ a pokaždý↑ když někdo takhle jako (malá) ■ @ že už nechce být malá↓ a pokaždý↑ když někdo potřeboval pomoci↑ tak mu s radostí pomohla↓

Anežka (3. třída)

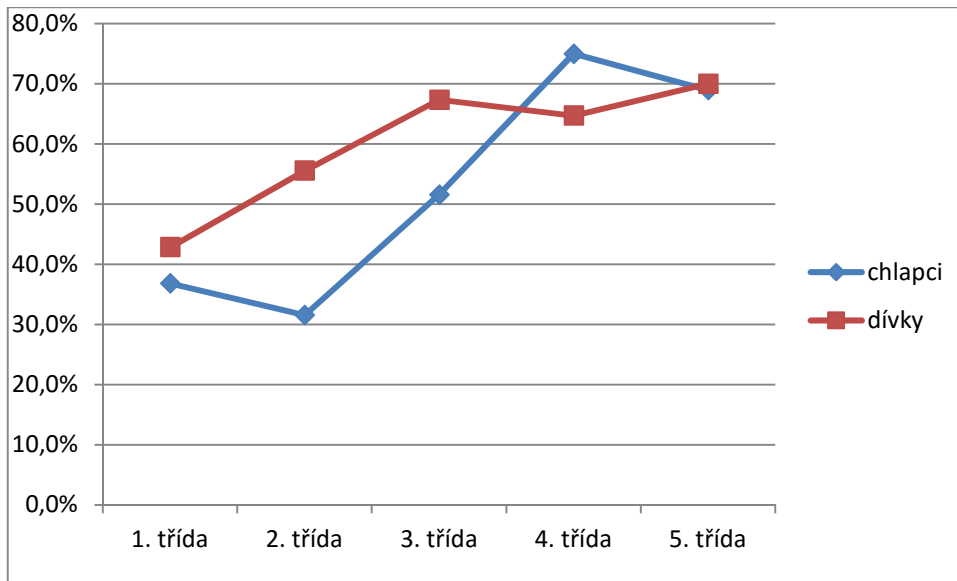
byla jednou jedna selka↑ a ta měla dvě cery↓ jedna se menovala Anička↑ a druhá Helenka↓ jednou↑ dyž selka zemřela↑ tak jim darovala↑ ■ to↑ ■ knihu↑ a v tej byly napsaný recepty jejich rodiny↑ a jednou šla Anička nakupovat↑ ■ do ■ města↑ na náč na oběd↑ a když se vrátila↑ tak zpozorovala že Helenka je pryč↑ ■ a tak uvařila oběd snědla si ho a čekala na ni↓ ale nedočkala se jí↑ protož ■ protože Helenka↑ ■ si přečetla v té knize↑ že někde ■ v ■■ daleko je ■ kniha s kouzlama↓ a to je konec↓

V následující tabulce je zaneseno rozložení narativ se zápletkou s rozuzlením, narativ se zápletkou bez rozuzlení a narativ bez zápletky.

	chlapci						dívky					
	zápletku s rozuzl.	%	zápletku bez rozuzl.	%	bez zápletky	%	zápletku s rozuzl.	%	zápletku bez rozuzl.	%	bez zápletky	%
1. třída	7	36,8 %	4	21,1 %	8	42,1 %	12	42,9 %	5	17,9 %	11	39,3 %
2. třída	6	31,6 %	4	21,1 %	9	47,4 %	15	55,6 %	2	7,4 %	10	37,0 %
3. třída	16	51,6 %	6	19,4 %	9	29,0 %	33	67,3 %	5	10,2 %	11	22,4 %
4. třída	15	75,0 %	4	20,0 %	1	5,0 %	22	64,7 %	5	14,7 %	7	20,6 %
5. třída	20	69,0 %	2	6,9 %	7	24,1 %	21	70,0 %	4	13,3 %	5	16,7 %
celkem	64	54,2 %	20	16,9 %	34	28,8 %	103	61,3 %	21	12,5 %	44	26,2 %

Tabulka 8: Počet narativ se zápletkou s rozuzlením, se zápletkou bez rozuzlení a bez zápletky

Jak se mění počet narativ se zápletkou a rozuzlením v souvislosti s věkem dětí ve vzorku, znázorňuje následující graf (procentuální podíl je uveden z celkového počtu narativ dívek a z celkového počtu narativ chlapců):

Graf 2: Vývoj podílu narativ se zápletkou a rozuzlením u chlapců a u dívek

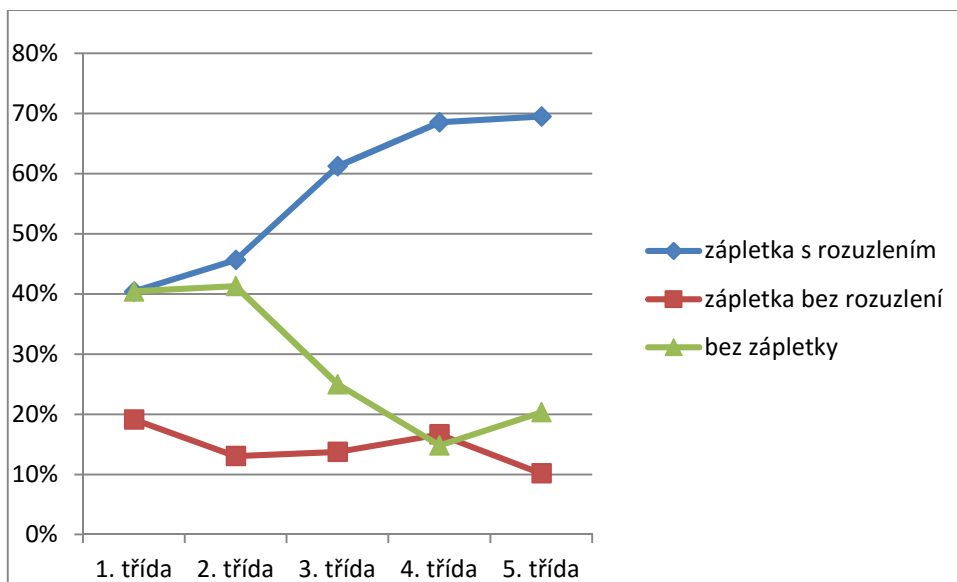
Z výsledků je patrné, že s věkem se zvyšuje počet narativ se zápletkou, která má rozuzlení – podobně u chlapců i u dívek, avšak u chlapců poněkud pomaleji (u dívek je největší rozdíl mezi 1. a 3. třídou, u chlapců mezi 2. a 4., přičemž ve 4. a 5. třídě se hodnoty u chlapců a dívek vyrovnávají; dosažené hodnoty u dívek se od 3. třídy téměř nemění). Přestože je patrný nárůst narativ se zápletkou a rozuzlením od 1. do 5. třídy, z celkového hlediska je překvapivé, že v 5. třídě takové narativum vytvořilo pouze 69 % chlapců a 70 % dívek.

V následující tabulce je ukázáno, že počet dětí, které vytvořily zápletku, ale nedokázaly ji dovést k rozuzlení, se pohybuje se od 32 % narativ v 1. třídě k 13 % v 5. třídě (počítáno z celkového počtu narativ se zápletkou). V 1. třídě tedy přibližně sedm dětí z deseti a v 5. třídě devět dětí z deseti dovedlo zápletku k rozuzlení. Z toho vyplývá, že když už dítě vytvořilo nějakou zápletku, obvykle ji též dokázalo dovést k rozuzlení.

	chlapci + dívky			
	zápletky s rozuzlením		zápletky bez rozuzlení	
1. třída	19	67,9 %	9	32,1 %
2. třída	21	77,8 %	6	22,2 %
3. třída	49	81,7 %	11	18,3 %
4. třída	37	80,4 %	9	19,6 %
5. třída	41	87,2 %	6	12,8 %
celkem	167	80,3 %	41	19,7 %

Tabulka 9: Podíl narativ se zápletkou a rozuzlením v rámci celkového počtu narativ se zápletkou

Na závěr připojujeme pro přehlednost graf, v němž je vyneseno rozložení tří základních vývojových stupňů v celém vzorku (z výše uvedených důvodů /srov. oddíl 5.1/ zde nezohledňujeme rozdíl mezi jednoduchou a složitější zápletkou) – procentuální podíl je zpracován z celkového počtu narativ:

Graf 3: Vývoj podílu narativ se zápletkou a rozuzlením, narativ se zápletkou bez rozuzlení a narativ bez zápletky v celém

6 Závěr

V tomto výzkumu jsme analyzovali 118 narativ chlapců a 168 narativ dívek mladšího školního věku se zaměřením na zápletku, její složitost a rozuzlení. Sledovali jsme jednak vývoj narativ v souvislosti s věkem, jednak rozdíly mezi chlapci a dívkami.

Zjistili jsme, že již v 1. třídě dokázala nadpoloviční většina dětí vytvořit narativum se zápletkou, a zároveň se potvrdil předpoklad, že čím jsou děti starší, tím se v jejich narativech vyskytuje zápletku častěji – v 1. třídě obsahovalo zápletku 59 % narativ a v 5. třídě to bylo již 80 % narativ (vypočítáno z celkového počtu narativ).

Zápletku s rozuzlením dokázalo vytvořit 40 % dětí z 1. třídy a 70 % dětí z 5. třídy (vypočítáno z celkového počtu narativ). I zde je tedy vývoj evidentní.

Zároveň jsme zjistili, že počet narativ se zápletkou, která je dovedena k rozuzlení, je v rámci celkového počtu narativ se zápletkou poměrně vysoký již v 1. třídě (68 %) a dále stoupá jen pozvolna (na 87 % v 5. třídě). Z toho vyplývá, že když dítě vytvoří zápletku, často se mu ji též podaří dovést k rozuzlení.

Co se týče složitosti zápletky, zjistili jsme, že přestože je jistý vývoj patrný, skutečnost, zda dítě vytvoří jednoduchou či složitou zápletku, může být ovlivněna např. motivací k plnění úkolu (srov. pokles počtu složitých zápletek u dětí v 5. třídě), proto jsme se jím zde podrobněji nezabývali.

Za zajímavá považujeme zjištění týkající se rozdílů mezi chlapci a dívkami. Z výsledků se zdá, že dívky dokážou vytvořit zápletku a dovést ji k rozuzlení v průměru dříve než chlapci, ve 4. a 5. třídě však již tento náskok není vůbec patrný – hodnoty u chlapců a dívek se vyrovnávají.

Na základě analýzy narativ v našem vzorku můžeme tedy říci, že se mezi 1. a 5. třídou výrazně zvyšuje počet dětí schopných pracovat se zápletkou. Podle literatury jsme ovšem předpokládali, že v 5. třídě by již měly být téměř všechny děti schopny vytvořit ucelené

narativum s jasnou strukturou, kterému zápletka a rozuzlení nechybí (srov. Harčaríková – Klimovič, 2011, s. 43). To se však v našem vzorku potvrdilo pouze u 70 % dětí. Zatím se můžeme pouze domnívat, čím je to způsobeno – zda nedostatečnou přípravou ve škole, malými čtenářskými zkušenostmi či jinými vlivy. To bude nutné dále zkoumat.

Za překvapivou považujeme skutečnost, že od 1. do 4. třídy se výrazně zvětšuje počet dětí, v jejichž narativech je obsažena zápletka a v jejichž narativech je obsažena zápletka i rozuzlení (tj. roste jejich schopnost pracovat se zápletkou), na rozdíl od 5. třídy, kde se tento počet ve srovnání se 4. třídou už dále nezvyšuje. Otázkou zůstává, zda se bude tato schopnost v dalších ročnících dále vyvíjet (např. vlivem většího důrazu na slohová cvičení ve vyšších ročnících) a příp. jakým způsobem.

Vytváření narativ, ať již fiktivních, či např. o prožitých událostech, povzbuzuje kreativitu dítěte, učí ho formulovat vlastní myšlenky, sestavit souvislý text, logicky sledovat vývoj událostí a vyvozovat závěry. Je proto nanejvýš potřebné, aby byla vyprávění věnována pozornost ve vyučování i v rámci mluvních cvičení.

Literatura:

HÁJEK, Martin: Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2014.

HARČARÍKOVÁ, Petra – KLIMOVIČ, Martin: Naratíva v detskej reči. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, Kabinet výskumu detskej reči a kultúry 2011.

HOFFMANNOVÁ, Jana: Stylistika a.... Praha: Trizonia 1997.

KALA, Miroslav – BENEŠOVÁ, Marie: Písemný a mluvený projev žáků základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1989.

KAPALCOVÁ, Svetlana – SLOVÁČKOVÁ, Anna: Porozumenie naratív u detí v predškolskom veku. Studie z aplikovanej lingvistiky, 2013, č. 1, s. 37 – 50.

KARMILOFF, Kyra – KARMILOFF-SMITH, Annette: Pathways to Language: From Fetus to Adolescent. Cambridge MA: Harvard University Press 2002.

KESSELOVÁ, Jana: Syntax naratív detí predškolského veku. Studie z aplikovanej lingvistiky, 2013, č. 2, s. 19 – 37.

LABOV, William – WALETZKY, Joshua: Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. In: Essays in the Verbal and Visual Arts. Ed. J. Helms. Seattle: University of Washington Press 1967, s. 12 – 44.

MIČIANOVÁ, Ľudmila – KAPALCOVÁ, Svetlana – SLANČOVÁ, Daniela: Ako sa rodičia a deti rozprávajú o minulých udalostiach: štúdiá porovnávajúca okolnosti a témy rozhovorov rodičov a detí s typickým a špecificky narušeným vývinom reči. Jazyk a kultúra, 2015, roč. 6, č. 21-22, s. 58 – 69 [online]. [citováno: 2016-05-25].

Dostupné na: [http://www.ff.unipo.sk/jak/21-](http://www.ff.unipo.sk/jak/21-22_2015/Mi%C4%8Dianov%C3%A1_et_al_%C5%A1t%C3%BAdia.pdf)

[22_2015/Mi%C4%8Dianov%C3%A1_et_al_%C5%A1t%C3%BAdia.pdf](http://www.ff.unipo.sk/jak/21-22_2015/Mi%C4%8Dianov%C3%A1_et_al_%C5%A1t%C3%BAdia.pdf)

MINAMI, Masahiko: Bilingual Narrative Development in English and Japanese – A Form/Function Approach. In: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism. Eds. J. Cohen – K. T. McAlister – K. Rolstad – J. MacSaw. Somerville, MA: Cascadia Press 2005, s. 1618 – 1629.

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: Encyklopedie literárních žánrů. Praha: Paseka 2004.

MÜLLER, Richard – ŠIDÁK, Pavel: Slovník novější literární teorie: glosář pojmů. Praha: Academia 2012.

MÜLLEROVÁ, Olga – HOFFMANNOVÁ, Jana – SCHNEIDEROVÁ, Eva: Mluvená čeština v autentických textech. Jinočany: H & H 1992.

NÁHLÍKOVÁ, Anežka: Analýza struktury a koherence dětských narativ (se zaměřením na rozdíl mezi narativy chlapců a dívek). Didaktické studie, 2015, roč. 7, č. 2, s. 116 – 135.

- NICOLOPOULOU, Ageliki: Children and narratives: Toward an interpretive and sociocultural approach. In: Narrative Development: Six Approaches. Ed. M. Bamberg. Mahwah, NJ: Erlbaum 1997, s. 179 – 215.
- NICOLOPOULOU, Ageliki: The Elementary Forms of Narrative Coherence in Young Children's Storytelling. Narrative Inquiry, 2008, roč. 18, č. 2, s. 299 – 325.
- NICOLOPOULOU, Ageliki – McDOWELL, Judith – BROCKMEYER, Carolyn: Narrative Play and Emergent Literacy: Storytelling and Story-Acting Meet Journal Writing. In: Play = Learning. Eds. D. Singer – R. Golinkoff – K. Hirsh-Pasek. Oxford University Press 2006, s. 124 – 144.
- PETERKA, Josef: Teorie literatury pro učitele. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2006.
- PETERSON, Carole: Narrative Skills and Social Class. Canadian Journal of Education, 1994, roč. 19, č. 3, s. 251 – 269.
- PYŠNÁ, Alexandra – KAPALKOVÁ, Svetlana: Porovnanie hodnotenia naratívnych schopností slovensky hovoriacich detí vo veku 6 – 7 rokov metódou rozprávania a prerozprávania. Jazyk a kultúra, 2012, roč. 3, č. 10, 13 s. [online]. [citováno: 2016-05-18]. Dostupné na: www.ff.unipo.sk/jak/10_2012/pysna_kapalkova.pdf
- STEIN, NANCY L.: The development of children's storytelling skill. Child language: A reader. Eds. M. B. Franklin – S. S. Barten. New York: Oxford University Press 1988, s. 282 – 297.
- STEIN, Nancy L. – ALBRO, Elizabeth R.: Building Complexity and Coherence: Children's Use of Goal-Structured Knowledge in Telling Stories. In: Narrative development: Six approaches. Ed. M. Bamberg. Mahwah, NJ: Erlbaum 1997, s. 5 – 44.
- TRÁVNÍČEK, Jiří: Vyprávěj mi něco. Příbram: Pistorius & Olšanská 2007.
- VIKTOROVÁ, Ida: Od sedmi do jedenácti: jak děti mladšího školního věku píší literaturu. Praha: Karolinum 2009.
- VLAŠÍN, Štěpán: Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel 1984.
- WESTBY, Carol E.: Development of Narrative Language Abilities. In: Language Learning Disabilities in School-Age Children and Adolescents: Some Principles and Applications. Eds. G. P. Wallach – K. G. Butler. Baltimore: Williams & Wilkins 1984, s. 103 – 127.
- ZAJACOVÁ, Stanislava: Narácia detí predškolského veku. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 11. Eds. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 2005, s. 73 – 83.

Summary

Plot twist in younger school-age children's spoken narratives

In the article, the author presents results of study of primary school age children's narratives and children's abilities to develop a plot twist. The study follows work of Stein and Albro who analysed children's abilities to follow a given aim in a story. Our analysis was conducted on a sample of 315 narratives which children had created on a basis of demand to tell a fairy tale. While in 1st grade 40 % of children's narratives already contained a plot twist with a denouement, in 5th grade this number increased to only 70 %. We also noticed a difference between boys' and girls' narratives – in our sample, girls on average were able to create a plot twist sooner than boys; however, in 5th grade such difference is no longer apparent. Our expectations were that at the end of primary school education, almost all children should be able to create a plot twist and lead it to a denouement. We believe that this result should be an impulse to systematically integrate story creation into education.

Práce vznikla s podporou programu PRVOUK, č. P10 Lingvistika, podprogram Osvojování a vývoj jazykové a komunikační kompetence u vybraných komunit České republiky.